

Ijodiy-madaniy ishlar bo'yicha targ'ibotchining umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilar o'rtasida madaniyatni targ'ib qilish masalalari

Sherzod Jumanov
Samarqand davlat chet tillari instituti

Annotatsiya: Zamonaviy ta'lim-tarbiya konsepsiyasida madaniyatni ommalashtirish muammosi alohida o'rin tutadi. Maqolada o'quvchilarning o'ziga xos idroki, uning yoshga bog'liq psixologik xususiyatlari va ushbu ma'lumotlarga asoslanib, maktab o'quvchilari orasida madaniyatni ommalashtirish usullaridan biri keltirilgan.

Kalit so'zlar: madaniylashuv, o'smirlar o'rtasida madaniyatni ommalashtirish, gumanistik pedagogika, zamonaviy ta'lim va o'z-o'zini tarbiyalash

Issues of promotion of culture among general secondary school students of the publicist on creative and cultural affairs

Sherzod Jumanov
Samarkand State Institute of Foreign Languages

Abstract: The problem of popularization of culture occupies a special place in the modern concept of education. The article presents the unique perception of students, its age-related psychological characteristics and, based on this information, one of the methods of popularizing culture among schoolchildren.

Keywords: acculturation, popularization of culture among teenagers, humanistic pedagogy, modern education and self-education

Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarining rivojlanish yosh davri o'smirlik davriga to'g'ri keladi. Ushbu davrda bolalikdan kattalikka o'tish, o'quvchining qiziqishlari doirasi, ideallari va intilishlari o'zgaradi. Bu vaqtda o'quvchilarda milliy madaniy qadriyatlarni o'zlashtirilishini qo'llab-quvvatlash juda muhim, chunki ular nafaqat bolaning ongida mustahkam o'rnashib qoladi, balki o'quvchi shaxsining yanada madaniy rivojlanishi va boyitilishi uchun qulay zamin bo'lib xizmat qiladi.

Umumiy ta'lim maktab o'quvchilarining shaxs sifatida ijobiy fazilatlarining rivojlanishi uning tarbiyasi, milliy madaniyatni o'zlashtirish darajasi bilan bog'liqdir.

Shaxsning o‘z milliy ma’naviy va madaniy jamiyatiga kirib borish jarayoni “madaniylashuv” deb ataladi. Madaniylashuv bu shaxsning dunyoda ma’lum bir tarzda harakat qilish, fikrlash, his qilish va idrok etishga munosabati va moyilliklarining yig‘indisini anglatib, o‘quvchi shaxsida milliy ruhni shakllantirish bilan yakunlanadi [1].

Bu o‘rinda K.D.Ushinskiyning gapi o‘rinli bo‘ladi: “...Yoshlikni tiriltiruvchi olovida insonning xarakteri quyiladi. Shuning uchun ham bu olovni o‘chirmaslik, undan qo‘rqmaslik va unga xavfli narsa sifatida qaramaslik, jamiyat uchun uning erkin yonishiga to‘sqinlik qilmaslik va faqat yoshlik ruhiga quyilgan fazilatlarining ijobiy bo‘lishi haqida g‘amxo‘rlik qilish kerak” [2].

Yuqoridagi fikrdan, shuni ta’kidlashimiz mumkinki, ta’lim-tarbiya jarayonida milliy madaniyatni targ‘ib qilish bo‘yicha ishlar ikki yo‘nalishda olib borilishi kerak: ta’lim-tarbiya (bilim berish) va ijodiy (biror yangi narsa yaratish uchun rag‘bat berish).

Ushbu yo‘nalishlar gumanistik pedagogikaning tushunchalarida aniqlik bilan ifodalangan: o‘quvchi shaxsining rivojlanishi, o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘z-o‘zini tarbiyalash imkoniyatlarini berish, o‘ziga xoslikni izlashga, topishga ko‘maklashish.

Mohiyatan o‘z-o‘zini tarbiyalash nima, qanday ro‘y beradi, shakl va vositalari, usullari mavjudmi? O‘z-o‘zini tarbiyalashni intuiativ ruhiy omillar orqali o‘quvchi shaxsining o‘tgan ajdodlar tajribasini o‘rganish jarayoni deb hisoblashimiz mumkin. Shunday qilib, ta’lim va o‘z-o‘zini tarbiyalash bir jarayonning ikki tomoni bo‘lib, ular yakka holda mavjud bo‘lmaydi va buni esdan chiqarmasligimiz kerak.

O‘quvchilarning ta’limiy faoliyatlarini tashkil qilish uchun ularning shakllanish davrining asosiy xususiyatlarini e’tiborga olish kerak. Bu vaqtda o‘quvchidagi sifatlar yangi bosqichga ko‘tariladi: balog‘atga etish tuyg‘usi paydo bo‘ladi - o‘z-o‘zini anglashning yangicha shakllanishi, o‘zi, odamlar va dunyoning eng muhim xususiyatlari haqida o‘quvchida yangi hayotiy qarashlar paydo bo‘ladi. Birinchidan, maktab o‘quvchisi – o‘smir o‘zining bolalar olamiga mansubligini rad etadi, ikkinchidan, u hali ham haqiqiy, to‘laqonli balog‘at yoshiga etgani yo‘q, ammo katta ekanligini atrofdagilar tomonidan qabul qilinishiga harakat qiladi.

Maktab o‘quvchisi shakllanishidagi muhim yo‘nalish mazmunli qiziqishlarni rivojlantirish va kelajak uchun rejalar tuzish istagi bilan bog‘liq bo‘lib, u yangi bilimlarni o‘zlashtirish va faoliyatida yangilik qila olish xohishida ko‘rinadi. Voyaga etishning rivojlanishi bilan o‘quvchilarning kognitiv faoliyatida standart ta’lim rejalaridan tashqariga chiqadigan o‘zgarishlar ham kuzatiladi. Bunday faoliyat maktab fanlari, texnologiyalar, adabiyot va san’atning boshqa sohalariga tegishli bo‘lishi mumkin. O‘quvchilarning bu davrdagi yana bir xususiyati - bu qiziquvchanlik, yangi va qiziqarli narsalarni anglab olishdir.

Yuqoridagi xususiyatlar asosida umumiy ta'lim maktabi o'quvchilari o'rtasida madaniyatni yuksaltirish tamoyillari qurilishi kerak. Faqat tamoyillarga amal qilinganda tarbiyaviy ishlarda qulaylik va yuqori samaradorlikka erishish mumkin.

Madaniyatni tarkib toptirishdagi asosiy muammo, bu ijodiy-madaniy masalalar bo'yicha targ'ibotchining o'quvchilar o'rtasida o'z-o'zini tarbiyalashning rolini unutmasligi, ya'ni ma'lum bir madaniy jarayon yoki hodisa haqida tushuncha berishi, o'quvchilarning suhbat mavzusi bo'yicha fikr-mulohazalarini shakllantirish va ifodalash shartligiga ahamiyat berishidir.

Bu o'quvchilar tomonidan ba'zida o'z shaxsiy erkinligini cheklash sifatida tushuniladi va uning atrofidagi dunyoga va unda sodir bo'layotgan voqealarga nisbatan qiziqishini susaytiradi.

Targ'ibotchi har bir mashg'ulotni madaniyatni tarkib toptirishning bir vositasi sifatida ko'rib, gumanistik pedagogika tamoyillariga muvofiq mavzular va ularni o'tkazish shakllarini tanlashi kerak.

Maktab o'quvchilarida madaniyatni tarkib toptirishga bag'ishlangan mashg'ulotni o'tkazishning eng samarali shakllaridan biri bu polilog elementli suhbatdir. Targ'ibotchi bunday shakldan foydalanganda har qanday madaniy mavzu bo'yicha mashg'ulotni o'tkazishi mumkin: adabiyot, she'riyat bilan tanishishdan boshlab, ma'lum bir san'at yoki umuman o'zbek xalqi madaniyati haqida.

Bunda targ'ibotchi o'quvchilar suhbatlashadigan mehmon – mutaxassisga e'tibor berishi kerak bo'ladi.

Ideal o'quvchining qiyofasini shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, mehmon-mutaxassis taniqli, obro'li, yorqin shaxs, kuchli xarizmaga ega bo'lishi va eng muhimi, yoshi o'quvchilarning yoshiga imkon qadar yaqin bo'lishi kerak. Bu mashg'ulotda xuddi shu sinfning parallel sinf o'quvchisi ham ekspert sifatida ishtirok etishi mumkin. Albatta, mutaxassis o'smirlarning fikr-mulohazalarini eshita olish va qabul qilish qobiliyatiga ega bo'lishi, halol bo'lishi va har qanday muhim ma'lumotni o'quvchilardan yashirmasligi kerak.

Targ'ibotchining o'zi umumiy masalalar bo'yicha mutaxassis bilan hamjihatlikda bo'lishi, o'z nuqtai nazarini, ko'rib chiqilayotgan masalaga, ekspert va tinglovchilarning fikriga hissiy munosabatini bildira olishi juda muhimdir. Targ'ibotchi o'quvchilarni o'ziga jalb qilish uchun ishonchi komil bo'lmagan narsaga ishontirishga urinishi mumkin emas.

Bu haqda L.N.Tolstoy ham shunday degan edi: "O'zing umuman ishonmaydigan yoki hech bo'lmaganda shubhalanayotgan narsangni o'qimishli odamga aytma, xususan, muqaddas, inkor etib bo'lmas haqiqat deb tushuntirishga urinma. Bunday qilish katta jinoyatdir" [3].

Targ'ibotchi mashg'ulot vaqtini ikki qismga bo'ladi. Birinchi bo'limda o'quvchilarga ko'rib chiqilayotgan masala bo'yicha taqdimot, videofilm orqali,

ekspert bilan suhbat o'tkazish jarayonida, umumiy yoki guruh muhokamasida yangi tushunchalar, bilimlar beriladi. Bu bosqich nazorat qilinishi va ma'lum bilimlarni mustahkamlashga qaratilgan bo'lishi kerak.

Ikkinchi qismda mutaxassis bilan birgalikda yoki uning rahbarligida yangi madaniy ob'ekt - madaniy artefakt yaratishga harakat qilinadi. Ushbu jarayonda barcha ishtirokchilar qamrab olinishi kerak, tinch, yoqimli muhitda, masalan, klassik yoki boshqa sokin musiqa yordamida yaratilishi mumkin bo'lgan va o'quvchilarni haddan tashqari individuallashtirishga majburlash yoki aksincha, uni bostirishga qaratilgan bo'lmasligi kerak. Bunday tadbirlarning natijalari o'smirlar uchun mazmunli bo'lishiga erishilishi kerak.

Badiiy asarlarni ovoz chiqarib o'qish, tahlil qilinishini ta'minlash yoki ularni baholash jarayoniga nafaqat mutaxassislarni, balki barchani jalb qilishi mumkin. Oxirida "Meni nima hayratda qoldirdi?", "Menga nima yordam berdi?", "Menga nima to'sqinlik qildi?", "Nima qiyin edi?", "Nima oson?", "Men nima qilishni xohlayman?", "Men nimani qilmayman?", "Sinfda nimani ko'rishni xohlayman?", "Sinfda nimani ko'rishni xohlamayman?" kabi savollarga javoblar berishni taklif qilish kerak.

Targ'ibotchining mashg'ulotlarni bunday tashkil etishning afzalligi - bu o'quvchilarning mutaxassisga yaqinligi, umumiy tushunchalar emas, balki o'z savollarini berish va ularga haqiqiy javob olish imkoniyatidir. O'quvchilar o'zlarining sinf jamoasi faoliyatidagi ishtirokini his qiladilar, o'zlarining individualligini ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladilar, bu o'ziga ishonch, mustaqillik va ijodiy faollikni shakllantirishga yordam beradi.

Mashg'ulotni o'tkazishning yana bir shakli ekskursiyalardir. Ularda o'quvchilarning ekologik madaniyati, tug'ilgan qishloq, shahrining me'moriy xususiyatlari, madaniyatning zamonaviy tendensiyalari (ochiq graffit festivallari, mahorat darslari, ko'rgazmalar, ochiq osmon ostidagi konsertlar) bilan tanishishi maqsadga muvofiqdir.

Ekskursiya uchun mutaxassis talab qilinmaydi, avvalgi tadbirlar davomida to'plangan tajriba etarli hisoblanadi. Targ'ibotchi ekskursiya boshida ko'rsatma beradi, bu ko'rsatmalar quyidagicha bo'lishi mumkin: masalan: "Bugun biz birgalikda shahar arxitekturasi vaqt o'tishi bilan qanday o'zgarishini va bu tarixiy voqealar yoki badiiy moda bilan bog'liqligini aniqlashga harakat qilamiz?" yoki "Bugun biz graffiti yaratishning o'ziga xos xususiyatlarini ko'rib chiqamiz, uning odatiy rasm bilan qanday umumiyligi va farqlar borligini aniqlashga harakat qilamiz?" kabi.

Ekskursiya davomida o'quvchilarning e'tiborini ba'zi ma'lumotlarga qaratish kerak, buning natijasida ular vaziyatni tahlil qilish va qaror qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Buning uchun mini-ma'ruzalar, munozaralar yoki aqliy hujum

texnologiyasini tanlash yaxshidir. Vaqtning ozgina qismini (taxminan 5-10 daqiqa) yangiliklarni o'quvchilar etkazishga sarflaganingizdan so'ng, asosiy masalani muhokama qilishga o'tiladi.

Targ'ibotchi savollar yordamida o'quvchilarning fikrlash pog'onasini yo'naltirishi, ko'rib chiqilayotgan muammoga ta'sir qilgan madaniyat, fan yoki tarixiy voqealar bayoni bilan parallel olib borishga majbur qilishi kerak.

Ekskursiya davomida targ'ibotchi har bir o'quvchining nuqtai nazarini tinglashi muhimdir. Agar fikrning dalillari bo'lmasa yoki o'quvchi o'z fikrini bayon qilishdan cho'chisa, unda targ'ibotchi uning his-tuyg'ulari haqida so'rashi kerak. Targ'ibotchi har bir o'quvchining o'z fikrini bildirishiga ishonch hosil qilishi kerak.

O'quvchilar charchamasliklari kerak, aks holda bu mashg'ulotning umumiy bahosiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Yo'nalish davomida dam olish mumkin bo'lgan joyni ekskursiyaning o'rtasida va oxirida joy toping. Ekskursiya yakunida mulohaza yuritish uchun "bu men uchun foydali bo'ldi", "men quyidagi his-tuyg'ularni boshdan kechirdim", "menda bor edi", "bu men uchun oson", "men uchun qiyin bo'ldi", "menga etmadi", "men qoniqdim" kabi so'zlarni ishlatish foydali bo'ladi.

Ekskursiyaning afzalligi - odatdagi partada o'tirish o'rniga jismoniy harakat qilish imkoniyati, maktab devorlaridan tashqarida jamoaviylik hissini shakllantirish mumkinligidir.

Shuni aytishimiz mumkinki, o'quvchilarning madaniy muhitga muvaffaqiyatli kirib borishi uning madaniyatga qiziqishi, mustaqil fikrlash va harakat qilish qobiliyatiga, yangi madaniy muhit yaratish jarayonida ishtirok etishiga bog'liq. Targ'ibotchining vazifalari:

- o'quvchilarning qiziqishini oshirish uchun asosiy bilimlarni taqdim etish;
- o'quvchilarga ijodiy bo'lish, o'z fikr va his-tuyg'ularini ifoda etish imkoniyatini berish;
- yangi madaniy ob'ektlarni yaratish bilan bog'liq jamoa, kichik guruh va shaxsning faoliyati uchun qulay muhit yaratish;
- o'quvchilarga milliy madaniy qadriyatlarni o'zlashtirishlarini qo'llab-quvvatlash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Stolyarenko, L. D. Pedagogicheskaya psixologiya [Tekst] / L. D. Stolyarenko. — Izd. 5-e., ispr. — Rostov n/D : Feniks, 2008. — 541 s.
2. Rojkov, M. I. Pedagogicheskoe obespechenie raboty s molodejyu. YUnogogika [Tekst] : ucheb. posobie dlya studentov vuzov, obuchayuyshix po spetsialnosti «Organizatsiya raboty s molodejyu» / M. I. Rojkov. — M. : VLADOS, 2008. — 264 s.

3. Mir detstva. YUnost [Tekst] / pod red. A. G. Xripkovoy ; otv. red. G. N. Filonov. — M. : Pedagogika, 1988. — 432 s. : il